

**Een
ode
aan
Els
Borst**

Een ode aan Els Borst.

Door Jasper Dekker en Puck Rouffaer

Een ode aan Els Borst

Op 8 februari 2014 werd Else Borst-Eilers vermoord. Vandaag, precies tien jaar later, staat de Mr. Hans van Mierlo Stichting stil bij de nalatenschap van Els Borst. Voor de volksgezondheid, voor de Nederlandse samenleving én voor de politiek. Haar onvermoeibare inzet voor zelfbeschikking en haar empathische politieke stijl, vormen tot de dag van vandaag een bron van inspiratie.

De ‘nationale huisarts’. Zo doopte NRC Handelsblad Els Borst in 1998, vlak voor haar aantreden als vicepremier en minister van Volksgezondheid in kabinet-Paars II. Dat Borst zelf nooit huisarts was geweest, deed er niet toe: de karakterisering bekliefde. Ze leek haar op het lijf geschreven. De vakkundige, professionele, gedreven en bovenal zorgzame Borst was in veel opzichten de ideale dokter-generaal van een land dat na vijftig jaar aan confessionele kabinetten snakte naar medisch-ethische vooruitgang. Ze was wars van politiek spel, had iets onaantastbaars en was toch altijd benaderbaar. Haar politieke overtuiging was oprecht en diepgeworteld.

Het beeld van vakkundig arts zocht Borst graag op. Als geen ander kon ze de meest controversiële morele kwesties wetenschappelijk depolitiseren. Nooit was ze te beroerd om te midden van een vurig ideologische discussie te verwijzen naar een nog te verschijnen rapport, een lopend onderzoek of de uitkomsten van een enquête – om daarmee behendig de angel uit een morele discussie te halen. Een bewuste strategie. Door het tempo en de emotie aan discussies te onttrekken, zette Borst kleine maar gestage stapjes. Zonder vijanden te maken of anderen op de kast te jagen. Zo schepte ze breed draagvlak voor medisch-ethische kwesties waar dat eerder voor onmogelijk werd gehouden.

Tegelijkertijd kon Borst scherp zijn over morele bewaren tegen medisch-ethische vooruitgang. De overgrote meerderheid van de Nederlanders was immers voorstander van liberaler euthanasiebeleid en artsen snakten naar een manier om lijdende patiënten te helpen zonder zelf vervolging te riskeren. Borst vond de kruistocht van christelijke partijen tegen euthanasie dan ook niets minder dan hopeloze donquichotterie. ‘Ik heb respect voor mensen voor wie de Bijbel het enige richtsnoer is in hun leven’ stelde ze in 2001 in het Reformatorisch Dagblad. ‘Zij zullen misschien met verlangen terugkijken naar een situatie waarin kerk en staat één waren en de Bijbel richtsnoer was ook voor het staatkundig handelen, maar zo regeren wij het land niet meer.’

De diepgewortelde overtuiging dat ieder mens zelf vorm moet kunnen geven aan het leven, van begin tot eind, was de politieke *raison d'être* van Borst. Het beeld van professioneel, pragmatisch arts-minister verbergt dan ook enigszins de ideologisch gedreven politica die erachter schuilging. Zoals ze het zelf formuleerde: 'seculier is niet waardevrij'. Op de voor haar centrale waarden deed ze geen water bij de wijn. Zelfbeschikking, democratisering, emancipatie en de waardige behandeling van ieder mens stonden in alles wat ze deed centraal. Als geneeskundestudent in de jaren '50 maakte ze al zich druk om euthanasie, abortus en transseksualiteit: dezelfde medisch-ethische kwesties die ze als minister in de jaren '90 en '00 zou verdedigen. En al in 1969 was ze lid geworden van D66, vijftiwintig jaar vóór Nederland haar als nationale huisarts leerde kennen. Een overtuigd ideologische keuze.

De politieke stijl van Els Borst was ingetogen en empathisch. Haar kracht was dat ze altijd het gesprek aanging. Vaak om uit te leggen, maar ook om te luisteren naar een perspectief dat zij niet kende of maar moeilijk kon bevatten. Dat kon betekenen dat ze een luisterend oor bood aan slachtoffers van aids. Of een uitgebreid interview gaf in het Reformatorisch Dagblad om haar in die kringen zeer controversiële beleid uit te leggen. Borst bracht zelfs een bezoek aan het Vaticaan om toelichting te geven bij het Nederlandse euthanasiebeleid. Het vermogen om met iedereen in gesprek te gaan, wijst op een bijzondere, empathische interesse in de ander. En bovenal op een dappere inborst.

Het is dan ook te betreuren dat veel mensen nog altijd de uitspraak 'het is volbracht' als eerst te binnen schiet wanneer ze aan Els Borst denken. Ze sprak deze kruiswoorden van Jezus uit in een interview met NRC op Goede Vrijdag, om haar opluchting over het aannemen van de euthanasiewet uit te drukken. Het werd haar zwaar aangerekend. Gedurende een Kamerdebat over het geruchtmakende interview verweet CDA'er Jaap de Hoop Scheffer haar 'neerbuigendheid naar het christelijk volksdeel'. De kruiswoorden gebruiken voor zo'n onchristelijke zaak, en dat ook nog op Goede Vrijdag, dat ging alle perken te buiten. Extra schokkend, misschien wel, omdat ze het christelijk deel van de Kamer altijd met interesse en begrip tegemoet trad. Borst overleefde de motie van afkeuring van de christelijke partijen, omdat ze in de Kamer uitgebreid en oprecht haar excuses maakte. De uitspraak was sterk in tegenspraak met haar ingetogen, empathische politieke stijl. Ze heeft van deze onbedoelde uitglijder altijd spijt gehad.

In alles wat Els Borst deed, stond zich inleven in de belevingswereld van de ander centraal. Die houding was voor Els Borst enerzijds pragmatisch. Om duurzaam te kunnen zijn, moest medisch-ethisch beleid op een zo breed mogelijk draagvlak steunen. Het zou kortzichtig zijn om hierin op de-helft-plus-één te vertrouwen. Dat vandaag de wenselijkheid van een vorm van euthanasie vrijwel geen onderwerp van discussie meer is, toont haar gelijk. Anderzijds was Borst ideologisch overtuigd van het belang van breed draagvlak. In het licht van een gewichtige morele discussie zag Borst het als haar plicht om zich zo zorgvuldig, hoffelijk en meelevend mogelijk op te stellen tegenover de minderheid die zich tegen haar plannen verzette – juist omdat het een minderheid was. Dat hoort nu eenmaal bij een beschaafde democratie.

De oorsprong van zowel het empathisch vermogen van Borst als van haar tomeloze inzet voor medisch-ethische vooruitgang zal ten dele gelegen hebben in haar persoonlijke ervaringen met onvrijheid, ziekte en tegenslag. Ze kreeg meerdere miskramen te verwerken en verloor een pasgeboren kind. Jan Borst, haar echtgenoot, worstelde met een bipolaire stoornis. Hij overleed in 1988 na een lang ziekbed. Geboren in 1932 groeide Borst op tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ze maakte mee hoe haar joodse onderburen weggevoerd werden. Op 12 maart 1945, tien dagen voor haar dertiende verjaardag, werd ze onderweg naar school op het Weteringscircuit in Amsterdam staande gehouden en gedwongen te kijken naar de fusillade van dertig politiek gevangenen. Wat onvrijheid betekent, hoe ondragelijk lijden eruitziet, hoe machteloosheid voelt; het waren voor Els Borst geen filosofische kwesties. Deze ervaringen hield ze voor zich en zette ze niet in voor politiek gewin – dat had ze waarschijnlijk exhibitionistisch gevonden – maar meetorsen deed ze ze wel.

Behalve een zeer consciëntieuze en productieve minister was Els Borst ook de eerste vrouwelijke lijsttrekker van D66 en – samen met Annemarie Jorritsma – de eerste vrouwelijke vicepremier van Nederland. Ze was bovendien de tweede vrouwelijke D66-minister, een dubieuze eer die Borst deelde met Winnie Sorgdrager. In die posities en gedurende haar gehele indrukwekkende loopbaan is ze wegbereider en rolmodel geweest, en gebleven, voor vrouwen in politieke topposities.

Hoewel de haat die vrouwelijke politici vandaag de dag op sociale media krijgen hen in die tijd gelukkig bespaard bleef, was de manier waarop media Borst en andere vrouwen bejegenden zelden vrij van een seksistische ondertoon. Meermaals werd Borst de 'grootmoeder' van het kabinet genoemd; zij en Annemarie Jorritsma de 'vrouwen van Kok'. De mannelijke collega's van Borst konden er ook wat van: tijdens de onderhandelingen van de formatie van Paars II, waarin Borst als eerste vrouwelijke informateur optrad, werden alle onderhandelaars bij hun achternaam aangesproken: Kok, Zalm, Bolkestein. Maar Borst komt in de notulen steevast terug als Els.

Een passage in Trouw uit 1998 vatte de tweestrijd waarin vrouwen in de politiek terechtkwamen – en komen – treffend samen: 'een hooggeplaatste vrouw [moet] zorgvuldig een middenweg [...] zien te vinden tussen de stereotypen van de volgzaamde echtgenote en de ijzeren dame.' Hoe ging Borst daarmee om? 'Die kan dat geen biet schelen. Ze is gewoon zichzelf', was de conclusie van hetzelfde artikel. Hoewel Borst aan de hand van haar gevleugelde uitspraak 'de politiek is te belangrijk om alleen aan mannen over te laten' vaak gekenschetst is als feministisch rolmodel, zette ze behalve haar persoonlijke leven ook haar vrouw-zijn liever niet in de etalage. Toch was ze in alles een representant van de verdiensten van de tweede feministische golf, die zich tussen de jaren '60 en '80 hardmaakte voor economische gelijkheid en lichamelijke zelfbeschikking voor vrouwen. Maar zelf voor de feministische zaak op de barricaden, dat lag haar niet. Deels door haar indrukwekkende staat van dienst, deels door haar leeftijd zag ze kans om zichzelf met een grapje hier en een scherpe opmerking daar veelal buiten discussies over vrouwelijkheid in de politiek te plaatsen.

Na haar ministerschap omarmde Els Borst haar voorbeeldrol voor andere vrouwen meer. Ook nu stond ze niet op de barricaden; wel gaf ze in lezingen en interviews jonge vrouwen regelmatig de boodschap mee vooral vertrouwen in zichzelf te hebben. Ze moedigde jonge vrouwen aan om hun kansen te grijpen, ook in leidinggevende functies. Ze maakte van feminisme niet haar handelsmerk, maar door te zijn wie ze was en te doen wat ze deed, droeg ze het feministische ideaal wel uit.

Els Borst heeft bergen verzet om een waardig levenseinde voor alle Nederlanders mogelijk te maken. Ze werd gedreven door de hartstochtelijke overtuiging dat er geen beschaving is zonder zelfbeschikking, ook en juist wanneer het gaat om de meest fundamentele beschikking: die over het leven zelf. Dat haar eigen leven haar op 8 februari 2014 op gruwelijke, gewelddadige wijze is ontnomen precies omdat ze zich hard maakte voor het waardige levenseinde van anderen, is niets minder dan een catastrofe. Onrecht *in extremis*.

Zonder het werk van Borst was Nederland een heel ander land geweest. Wetgeving op het vlak van euthanasie, abortus, orgaandonatie, embryo-onderzoek, tabak en de bescherming van patiënten: het vormt een kleine greep uit haar rijke oeuvre. Haar politieke nalatenschap is nog steeds van grote invloed op iedere Nederlander die weleens een voet in een ziekenhuis heeft gezet, en is een voorbeeld voor progressieve wetgevers wereldwijd. In het korte intermezzo dat de kabinetten-Kok vormden tussen decennia kabinetten onder christendemocratische invloed wist Borst Nederland op medisch-ethisch vlak met zevenmijlslaarzen de eenentwintigste eeuw in te loodsen.

Wie wat tijd met het werk van Els Borst doorbrengt, wordt getroffen door de manier waarop ze vakkennis, ideologische overtuiging én politieke gedrevenheid wist te combineren met empathie en oprechte interesse in de ander. Borst zag interesse in en empathie voor het perspectief van de 'tegenstander' niet als zwaktebod of als concessie aan haar eigen principes, maar als de essentie van politiek. Niet alleen omdat breed draagvlak duurzame verandering oplevert, maar vooral omdat dat is hoe democratie zou moeten functioneren: de groten slaan acht op de kleinen. Borst was een grote, bovenal omdat ze de kleinen nooit uit het oog verloor.

Deze Ode is geschreven op basis van uitvoerig archief- en literatuuronderzoek en interviews met betrokkenen. Dank gaat daarom uit naar het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen en Jacob Kohnstamm, Winnie Sorgdrager en Carla Pauw.

Mr.HANS
VAN
MIERLO
STICH
TING

